

կատրելով՝ պատերազմի պատրաստու-
թիւն տեսնել սկսան , ու Վուսթաւոսի
հպատակները գրգռեցին որ իրենց տի-
րոջը դէմ ելլեն : Ինչ ատենները Փրե-
դերիկոս Տանիմարքայի թագաւորը
մեռնելով՝ թագաւորութեան յաջոր-
դութիւնը իր Վրիստիանոս անունով
անդրանկին կ'իյնար . բայց Տանիմար-
քայի եկեղեցականք աս բանիս դէմ կե-
ցան՝ տեսնելով որ ուղղափառաց թշնա-
մի ու լուտերականաց կողմ կ'ելլէ .
բայց Վուսթաւոս զօրք զրկեց վրանին
ու բռնութեամբ Վրիստիանոսը թա-
գաւորեցուց :

Լուտերականք Վազային ցցուցած
կողմնակցութեամբը՝ երես տունելով՝
տէրութեան մէջ խռովութիւններ սկը-
սան հանել ու ետեւէ էին որ բոլոր ուղ-
ղափառքը ջնջեն . Վուսթաւոս իմացաւ
անոնց գիտաւորութիւնը , ու սկսաւ
տուած արտունութիւնները ետ առնուլ :
Լուտերականք այս բանիս վրայ կատրե-
լով՝ թշնամացան թագաւորին հետ ու
մէջերնին դաւաճանութիւն մը հաստա-
տեցին որ իր կեանքը վերցնեն : Ինոնց
մէջ էր նաև Վուսթաւոսի դիւանադպի-
րը և ուրիշ անուանի մարդիկ . նեն-
գութիւնը իմացուեցաւ , և ըստ օրի-
նաց՝ մեծ պատժոց արժանաւոր էին
դաւաճանքը . բայց թագաւորը իր մտե-
րիմ բարեկամներէն մէկուն աղաչանա-
ցը մտիկ ընելով՝ աքսորել տուաւ զի-
րենք :

Թագաւորութեան վերջի տարինե-
րը՝ Ռուսաց Իւան Վասիլեւիչ կայսեր
հետ ալ պատերազմ ունեցաւ Վուսթա-
ւոս . վասն զի Ռուսք իրենց իշխանու-
թիւնը ինչուան Ֆինլանտիա և Լիվո-
նիա տարածել կ'ուզէին . Վազա ան-
ձամբ ելաւ ան տեղուանքը գնաց բեր-
դեր շինելու և ամրացնելու համար .
բայց ետքը տեսնելով որ իր առջի ոյժը
ու քաջասրտութիւնը չէ մնացեր , զօ-
րացը վրայ ալ այնչափ վստահութիւն
շունենալով՝ զինադադարում ըրաւ :
Տեսնելով ալ որ մահուան մօտեցեր է ,
ազգին բոլոր իշխաններով ժողով մը
ըրաւ , որոնց մէջ էին նաև իր չորս որ-

դիքը . ետքը իր կտակը կարգաւ տուաւ ,
որով կ'որոշէր որ իր հենրիկոս անդրա-
նիկը իրեն յաջորդ ըլլայ . ու իր պա-
լատը քաշուելով՝ անկէ ետքը ամենեւին
տէրութեան գործոցը մէջ չխառնուե-
ցաւ ինչուան մահը , որ եղաւ 1560^{ին} :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՏՈՒԱԾ ԻՐ

Հարէ :

ՀԱՐԿԱՅ վրայ տալու տեղեկութիւն
նիս խիստ համառօտ ու անկատար է ,
երկու պատճառաւ . նախ որ հասութիւն
գիտութեան՝ մէջ աւելի տեղն 'ի տե-
ղը կը խօսուի հարկաց վրայ , իսկ անտե-
սութեան մէջ երկրորդաբար . երկրորդ՝
() սմանեան տէրութեան հարկահա-
նութիւն կերպին վրայ քիչ տեղեկութիւն
ունինք . այսու ամենայնիւ հարկաց վրայ
ինչ ընդհանուր գիտելիք որ կան՝ հոս կը
համառօտենք : Հարկը շատերուն աչ-
քին խիստ դէշ , ոմանց ալ շատ օգտա-
կար բան կ'երևնայ . թէ որ օրինաւոր
կերպով ու արդար համեմատութեամբ
հանուի հարկը , երկրորդ կարծիքը ըս-
տոյգ է : Բայց հարկահանութիւնը ընդ-
հանրապէս զեղծմունքներու պատճառ
եղած է ըստ մեծի մասին , քան թէ օ-
գուտ հասարակաց , հարկահան իշխա-
նաց ու անոնց արբանեակներուն խար-
դախութիւններովը , ու մանաւանդ ետ-
քը նոյն հարկաց գէշ մատակարարու-
թեամբը . և աս անիրաւութիւններէն
ծանր ծանր խռովութիւններ և յեղա-
փոխութիւններ ծագած են ընկերու-
թեան մէջ . քանի քանի բարեբեր գա-
ւառներ ու նահանգներ բռնաւոր ու ըն-
չաքաղց հարկահաններու ձեռքէ , ցամ-
քեր այրեր են ստրկի սովէն , որովհետեւ
հարկաւոր եղած զրամագլուխը չէ մնա-

1 Impôt.

2 La science des finances.

ցած ճարտարութիւնները մշակելու համար : Եւրոպայի Սիւրբալիսիոյ նահանգաց ապստամբութեան ու Վաղարշապատի մեծ խռովութեան պատճառներէն մէկն ալ՝ հարկաց ծանրանալն էր ժողովրդեան վրայ :

Հարկը թէ որ օրինաւոր ու արդար կերպով պահանջուի՝ օգտակար է ըսինք : Եւ օգտակարութիւնը ամենայն բարեկիրթ քաղաքացի պէտք է որ ճանչնայ . վասն զի մարդկային ընկերութեան պահովութեանը, հանգստութեանը ու օրէ օր առաջ երթալուն համար՝ խիստ շատ բան կայ ընկերութեան մէջ ընկելու . այս բաներն առանձնական մարդիկ չեն կրնար ընել, և ոչ ալ զանազան ընկերութիւններ անոնցմէ ամէնը կրնան ընել, վասն զի նոյն իսկ ան ընկերութիւնները կարօտ են իրենցմէ զօրաւորի մը օգնութեանը, և ահա տէրութիւնն է ան զօրաւորը . ան է զլուս կեցող աս հարկաւոր բաները կատարելու, ինչպէս են քաղաքացւոց կենացը և ընչիցը պահովութեանը վրայ հսկել, տէրութեան գաւառները թշնամեաց արշաւանքներէն պահել, երկրին մէջ երթալու թիւնը ղեկը ղեկընելու համար կցորդութեան ճամբաները շտապելու ու լաւցրնել . վատառողջ ջրերը ցամքեցրնել, քաղաքները հասարակաց շինուածքներով զարդարել, և այլն, և այլն : Եւ աս բաներուս պէտք եղածին չափ՝ թէ որ տէրութիւնը անձանց կարողութեանը ու ժամանակին պարագայիցը համեմատ տուրք հանէ իր ժողովրդեանէն, ոչ ոք աս բանիս դէմ կրնայ իրաւամբ դանդաղել . բայց թէ որ աղքատին իր արցունքովը թրջած հացին գինը՝ անգութ հարկահաններ, կամ մասնաւոր պաշտօնեաներ ընդդէմ կամաց և սկզբանց տէրութեան յափշտակեն, կամ նոյն իսկ տէրութիւնը իր սկզբանցը դէմ դրած ընդ պատրուակաւ հասարակաց օգտի, որպէս զի պաշտօնեայք իրենց փառասիրութիւնը յագեցնեն, տարակոյս չկայ որ մեծ զրկումն և մեծ անիրաւութիւն կ'ըլլայ :

Եւրոպայի տէրութեանց հարկահա-

նութեան կերպը զրեթէ ամենուն նոյն է . և ունեցած տարբերութիւնն ոչ այնչափ կերպին՝ այլ հարկապահանջութեան աստիճանին և իրարմէ տարբեր ապրանքներու վրայ նոյն ոճը բանեցրնելուն մէջն է : — Սովորաբար հարկերը երկու կերպով կը ժողովէ տէրութիւնը, այսինքն ուղղակի և անուղղակի հարկադրութեամբ . և աս բանիս համար ունի մասնաւոր պաշտօնատեարք . ինչպէս են հարկահանք՝ և հարկաւորք՝, և այլն : Ուղղակի հարկադրութեամբն է՝ որ հարկահանք չիտակ ստացուածքին տիրոջը կ'երթան ու իրեն ստացուածոցը համեմատ սահմանեալ հարկը կ'ուզեն : Հարկատուն յայտնի է որ կը ջանայ ինքզինքը նուազ կարողութեան տէր ցըցունելու քան թէ ինչ որ է . բայց արտաքին հաւանական նշաններէն ինչ կարողութեան տէր որ կը կարծուի, տէրութիւնը անոր համեմատ հարկ կ'առնէ . և այս արտաքին նշաններն են բնակարանին ընդարձակութիւնը, տանը կահ կարասին, ծառայից թիւը, և այլն : — Եւ ուղղակի հարկադրութեամբն է՝ հարկաւորաց՝ սպառելու նիւթերուն վրայէն կը ժողովէ տէրութիւնը . անանկ որ հարկատուն մէկ կերպով մը չիմանար անոնց համար տուած հարկը . բայց թէ որ տէրութիւնը նոյն սպառելի նիւթոց վրայէն հարկ վերցուցած չըլլար, հարկատուն մէկ ու կէս կամ երկու դահեկանով առած ապրանքը մէկով կ'առնուր : Եւ անուղղակի հարկը ժողովելու համար հաստատուած են ահա մարսատունները տէրութեան տահմանագլուխները, կամ գաւառներու ու նաեւ քաղաքներու մէջ : — Ուղղակի և անուղղակի հարկադրութիւնը համեմատական հարկն է՝ տակ կ'երթայ . այսինքն թէ որ տէրութիւնը 100,000 դահեկան եկամուտ ունէցողէն 10,000 դահեկան հարկ կ'առնէ, 0/0^ն 10^ը, 200,000 ունէցողէն 20,000 կ'առնէ, որ նոյնպէս 0/0^ն 10^ը կուգայ :

1 Percepteurs.

2 Douaniers.

3 Imposition directe.

4 Imposition indirecte.

5 Contribuable.

6 Impôt proportionnel.

Բայց տնտեսականք և հասութականք՝ ուրիշ կերպ մըն ալ հնարած են հարկահանութեան . որուն վրայ շատ վեճեր ելած է , և ինչուան հիմա կանոնաւոր կերպով մը բնաւ ՚ի գործ դրուած չէ . և կը կոչուի աճեցական հարկ՝ : Բճեցական հարկով ինչպէս որ անունէն ալ կրնայ գուշակուիլ , տէրութիւնը հարկատուին եկամուտին շատնալուն համեմատ՝ իւրաքանչիւր 100^{են} համար առած տուրքին չափն ալ նոյն համեմատութեամբ կ'աւելցնէ , այսինքն համեմատական հարկով 1000 դահեկան ունեցողն ալ 100^{են} 10 կուտայ , 10,000 դահեկան ունեցողն ալ . բայց աճեցական հարկի մէջ թէ որ 1000 դահեկան ունեցողը 0/0^{են} 1 տայ , որով 1000^{են} 10^ը կ'ընէ , 2000 դահեկան ունեցողը 0/0^{են} 2 կուտայ , որով 2000^{են} 40 դահեկան կ'ընէ , 3000^{են} 90 , և այլն : — Բայց թէ որ մինչև վերջը այս համեմատութեամբ երթըցուի , հարկը կրնայ այնչափ շատնալ՝ որ ամբողջ եկամուտին հաւասարի . ուստի հարկ կ'ըլլայ մէկ թիւ մը սահմանել , ու անկից անդին չտանիլ յառաջատուութիւնը : Երկրպ հարկահանութեան նպատակը ան է՝ որ հարկը աւելի ստուար եկամուտ ունեցողներուն վրայ ծանրանալով՝ անոնց աւելորդն առնուի , ու անդին կարօտելոյն նիհար եկամուտին անիրաւութիւն չըլլայ , վասն զի իրաւցրնէ խղճալի բան է որ տարին 2500 դահեկան վաստըկող բանուոր մը 250 դահեկան տուրք տայ , ու մնացածովը իր ընտանիքը դարմանէ , մինչդեռ անդին 300,000 դահեկան ունեցողն ալ խեղճ բանուորին համեմատութեամբ 30,000 դահեկան միայն կուտայ , ու մնացած 270,000ով ամենայն հանգստութիւն ունի և ուզած պերճութիւնը կ'ընէ : — Երկրպ բանիւ հարկահանութեան նպատակը ընկերութեան ամենայն անդամոց օգտիցը համար ըլլալով , երբոր այն օգուտը մատակարարելու համար պէտք եղածէն աւելի ըլլայ հարկապահանջու-

1 Financier.

2 Impôt progressif.

3 Progression.

թիւնը , յափշտակութիւն կը սեպուի . դարձեալ տէրութեան որբազան պարտքերէն մէկն է՝ հսկել հարկաց բաժնին արդար կերպով քաղաքացւոց վրայ ճշգուշելուն . և ըստ այսմ մասին ահա աճողական հարկն ալ կ'արդարանայ :

Հ . Տ . Թ

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆՔԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Բայց՝ :

ԲՐՅՐ կ'անուանի պղնձէ անագէ և ուրիշ մետաղներէ առաջ եկած բաղադրութիւնը , որ ըստ այլ և այլ չափութեան բաղադրութեան աւելի կամ նուազ կարծր կ'ըլլայ քան զպղինձը , և կը գործածուի դրամ , արձան , զանգակ , թընդանօթ ու զանազան զարդեր ու անօթներ շինելու , որոնց ամենուն ալ բաղադրութեան չափը իրարմէ տարբեր ըլլալուն կը հարկաւորինք աս տեղս իւրաքանչիւրին նուսխան ղենելու :

Բրձան , գերեզման , կոթող թափելու պղինձը՝ դիւրալը՝ պիտի ըլլայ , որ զաղափարին ամէն բարակ կտրրտուածքին մէջ ազատաբար մտնելով , անոր ամէն մէկ գծազրութիւնը ճիշդ հանէ : Երանգամայն պիտի ունենայ բաւական կարծրութիւն ալ , որ յանկարծական սասանութեանց դիմանայ , որուն համար ամենէն յարմար եղած բաղադրութիւնը կը սեպուի այս :

Պղինձ	91, 40	ուրիշ	93, 12	ուրիշ	89, 39
Անագ	1, 70		4, 78		4, 71
Զինկ	5, 53		2, 10		4, 87
Կապար	1, 37		—		1, 03

Բայց հին դրամներուն չափը միշտ միակերպ չէ , դրամին կշիռքին հարիւրին հինկէն ինչուան տասուերկու անագ կը դրուի մէջը , մնացածը պղինձ է : Իսկ հիմա արդիւն դրամ չգործածուիր :

1 Թուճ , Ժիւնճ :